

תוכן העניינים

13	פתיחה
14	הסימנים המשמשים במהדורה
	פרק ראשון: שרידים מתורת ארץ ישראל
15	מבוא
15	א. פתיחה
16	ב. הקטעים ומוצאם
18	ג. הפרדת הקטעים
21	ד. סיכום השרידים שנתרו
23	ה. זמנו ומקומו של כתב היד
24	ו. תוכנו של כתב היד
24	1. 'מעין שאילתות'
	(א) פתיחה 24 (ב) מבנה השאילתא 26 (ג) הזיקה לספר שאילתות דרב אחאי 28 (ד) שימושו של 'מעין שאילתות' במשנה 32 (ה) שימושו של 'מעין שאילתות' בתלמוד הירושלמי 34 (ו) שימושו של 'מעין שאילתות' בתלמוד הבבלי 38
52	2. המעשים לבני ארץ ישראל
54	3. מסכת גיהנם
60	ז. השפעתו של החיבור שבקטעי גראץ
60	1. חכמי איטליה במאה השלוש עשרה
62	2. ספר 'בשר על גבי גחלים'
66	3. השפעתו האפשרית של החיבור על חכמי אשכנז
69	ח. סיום
69	1. סיכום הנתונים שעלו בסעיפים הקודמים
71	2. חיבורים נוספים בסגנון ספר שאילתות דרב אחאי
73	3. זמנו של 'מעין שאילתות'
74	4. ארץ ישראל במאות התשיעית והעשירית
75	5. ארץ ישראל – דרום איטליה – אשכנז
78	ט. נספח – חוות דעת פליאוגרפית של ד"ר עדנה אנגל

82	המהדורה: 'מעין שאילתות', מסכת גיהנם והמעשים לבני ארץ ישראל
82	א. 'מעין שאילתות'
113	ב. מסכת גיהנם
117	ג. 'מעין שאילתות' (המשך)
145	ד. המעשים לבני ארץ ישראל

פרק שני: מעין ספר המקצועות למסכת בבא מציעא

149	מבוא
149	א. ספר המקצועות
150	ב. דף חדש מגניזת אירופה
152	ג. גילוי של הדף החדש
155	המהדורה

פרק שלישי: פירוש ר' יוסף קרא לספר משלי

161	מבוא
161	א. תיאור הקטעים
164	ב. זהותו של המפרש
164	1. עדויות חיצוניות על זהותו של המפרש
167	2. ראיות פנימיות לזהותו של המפרש
170	ג. דרכו של המפרש
170	1. אמונות ודעות
171	2. בין פירוש המקרא לפירוש הפיוט
175	נספח: לעזים בפירוש ר' יוסף קרא למשלי, מאת פרופ' סיריל אסלנוב
180	המהדורה: פירוש ר' יוסף קרא למשלי א-ד, ח-יא, טז-יט

פרק רביעי: פירוש ר' יהודה בן נתן (ריב"ן) למסכת יבמות

206	מבוא
206	א. פרסומים קודמים של פירוש ריב"ן למסכת יבמות
208	ב. ציטוטים בספרות הראשונים
209	ג. אחד עשר דפים מפירוש ריב"ן למסכת יבמות בגניזת אירופה
215	ד. טיבם של השרידים מפירוש ריב"ן בגניזת אירופה
218	ה. המפרש ודרכו
221	המהדורה: פירוש ריב"ן למסכת יבמות סה-סז, קטו-קטז, קיח-קיט, קכא-קכב

פרק חמישי: תוספות שאנץ למסכת בבא בתרא

- 244 מבוא
247 המהדורה: תוספות שאנץ למסכת בבא בתרא מז ע"ב-מז ע"ב

פרק שישי: השלמה לפירוש הפיוטים בספר ערוגת הבשם

- 252 מבוא
257 המהדורה

פרק שביעי: מעין ספר האסופות: הלכות פסח והלכות איסור והיתר

- 259 מבוא
259 א. הקטע וטיבו
260 ב. זיקתו של החיבור לספר האסופות
262 ג. חכמי פאווה
264 המהדורה

פרק שמיני: תוספות ר' פרץ מקורביל למסכת זבחים

- 271 מבוא
271 א. קובצי תוספות למסכת זבחים
274 ב. תוספות למסכת זבחים בגניזת אירופה
278 המהדורה: תוספות ר' פרץ מקורביל למסכת זבחים ט ע"ב-י ע"ב

פרק תשיעי: מרדכי הגדול למסכתות ברכות, שבת ובבא קמא

- 285 מבוא
285 א. כתב יד אוקספורד וכתב יד ניו יורק
289 ב. הקטעים בגניזת אירופה
291 ג. היחס בין כ"י אוקספורד וקטעי הכריכות
296 ד. הנוסח המקורי של מרדכי הגדול שבקטעי הכריכות
299 ה. מקורותיו של ספר מרדכי הגדול
304 ו. שימושם של חכמי המאות החמש עשרה והשש עשרה בספר מרדכי הגדול
314 ז. ציטוטים לפי סימנים
318 ח. סיכום
321 המהדורה
321 א. מרדכי הגדול, מסכת ברכות, פרק תשיעי
326 ב. מרדכי הגדול, מסכת שבת, פרקים ראשון ושני
346 ג. מרדכי הגדול, מסכת בבא קמא, פרקים תשיעי ועשירי

355	נספחים
355	נספח א: פסק של חכמי נרבונה על מוסר ממון חבירו
358	נספח ב: האם ר' מרדכי בן הלל היה כוהן?
361	פרק עשירי: הוספות ותיקונים לכרך א

ביבליוגרפיה ומפתחות

371	קיצורים ביבליוגרפיים
392	מפתח כתבי היד
396	מפתח אישים
399	מפתח מקומות
400	מפתח עניינים
403	מפתח מקורות
403	א. ספרות חז"ל
406	ב. ספרות הגאונים (מקורות נבחרים)
406	ג. ספרות הראשונים (מקורות נבחרים)

פתיחה

כרך זה, כקודמו, בא לגאול קטעים מחיבורים עבריים חשובים שמסתתרים ב'גניזת אירופה'. ב'גניזה' זו, שפוזרה במאות ספריות וארכיונים ברחבי אירופה כולה, ואף מחוצה לה, נחשפים אלפי דפים מכתבי יד עבריים, ששימשו בשלהי ימי הביניים ובראשית העת החדשה לכריכת ספרים ולעטיפת מסמכים ארכיוניים. בכרך הראשון שבסדרה זו פרסמתי אחד עשר חיבורים חדשים מ'גניזת אירופה' והקדמתי להם מבוא רחב על טיבה של 'גניזה' זו. בכרך הנוכחי מתפרסמים תשעה חיבורים נוספים.

החיבורים המתפרסמים כאן באים ממגוון תחומים: פרשנות המקרא, פרשנות התלמוד, ספרות ההלכה ופרשנות הפיוט. חיבורים אלו מובאים בכרך הנוכחי בסדר כרונולוגי, למן הקדום שבהם ועד למאוחר. החשוב שבחיבורים, והוא גם החיבור שחשיפתו דרשה מאמצים רבים יותר מכל האחרים, הוא זה שבפרק הראשון של הספר. חיבור זה נכתב – כך מבקש אני לטעון – בארץ ישראל במאה התשיעית או העשירית לערך. הוא חושף מידע רב ערך על תולדות ההלכה בארץ ישראל באותם ימים, ואף מלמד רבות על גלגוליה של תורת ארץ ישראל לאדמת אירופה. חיבור זה דורש עוד לימוד רב, ואני מקווה שיבואו אחרים ויוסיפו על דבריי.

הקטעים הנדפסים כאן נקבצו מאוצרותיהם של ארבעה עשר ארכיונים וספריות, ותודתי העמוקה נתונה למנהליהם ולעובדיהם של המוסדות הללו, שעשו מאמצים רבים כדי לסייע למחקרי. מוסדות אלו פוזרים ברחבי אירופה כולה, והם משקפים יפה את פיזורן של גניזת אירופה. שיש מהם מצויים באוסטריה (גראץ, ספריית האוניברסיטה; גראץ, ספריית המנזר הפרנציסקני; וילהרינג, ארכיון המנזר הציסטרכיאני; וינה, הספרייה הלאומית; וינה, ספריית המנזר הדומיניקני; מריה זאל, ספריית המנזר – אוסף השמור כיום בארכיון הבישופות בקלנגפורט); שלושה באיטליה (בולוניה, ספריית האוניברסיטה; בולוניה, ספריית המוזאון העירוני למוזיקה; פאוייה, ארכיון המדינה); שניים בגרמניה (מיינץ, הספרייה הכנסייתית על שם מרטינוס; מינכן, ספריית המדינה); אחד בהונגריה (שופרון, הארכיון הלאומי); אחד בספרד (גירונה, הארכיון ההיסטורי); ואחד בצ'כיה (הספרייה הלאומית בפראג).

שניים מפרקי הספר כבר הדפסתי בעבר, ותודתי למוציאים לאור על הסכמתם לפרסום החוזר בכרך זה. הפרק השני, שנכתב יחד עם פרופ' אנדראס לנרד, נדפס לראשונה בכתב העת גנוז קדם, יג (תשע"ז), ותודתי לו על הסכמתו להכללת פרק זה בכרך הנוכחי. הפרק השישי נדפס לראשונה בכתב העת קבץ על יד, כרך כה (תשע"ז).

ידידים רבים סייעו בידי במהלך כתיבת הספר, ורבים מהם הזכרתי בפרקים שלהלן. תודתי הלבבית גם לד"ר שרה כהן, שהתקינה את הספר לדפוס; לאירת

נחום, שסידרה את הספר בטוב טעם ובסבלנות רבה; ולידידי יחזקאל חובב, שתתם מניסיונו העשיר בהבאת ספרים לדפוס. ראשי חברת מקיצי נרדמים בעבר ובהווה, פרופ' שולמית אליצור ופרופ' חגי בן-שמאי, ועמם גם יצחק (צ'יקו) גילה, ליוו את עבודתי מראשיתה ועד סופה ותרומתם לא תסולא בפז.

התמונה שעל עטיפת הספר מתפרסמת באדיבותו של Don Marco Visconti, מנהל ספריית הסמינר הבישופי באלסנדריה, איטליה. תודתי גם לידידי ד"ר מנחם כ"ץ, הרב יהודה לייביש ווייס ופרופ' מאורו פיראני, שסייעו בידי להשיג תמונה זו.

הסימנים המשמשים במהדורה

השלמות של פגמים בכתב היד	[ ]
השלמות של מילים שהיו בדפים הקודמים או הבאים	[[ ]]
הגהות מסברה של טעויות בכתב היד	{ }
תיקונים והערות שוליים שנוספו בכתב היד	{{ }}
אותיות או מילים שנמחקו על ידי הסופר	(~~א~~)
אותיות או מילים שיש למוחקן	( )
הערות טכניות של המהדיר	< >
אות שקריאתה אינה ודאית	§
נקודת התפר בין שני חלקים של דף אחד	/
מילוי שורה (בדרך כלל לא העתקתי את מילויי השורה, אלא אם כן תחילת השורה הסמוכה חסרה)	*
חסרון של דף (או יותר)	- - - -